

Katolsk middelalder på Romerike

-Da Grini i Rælingen ble gitt til kirken som botsgave

Stykket er skrevet til Eidsvoll Blad før jul i 1963 av Olav Tveter. Tilrettelagt for Rælingen historielags nettside og utvidet med illustrasjoner og rammetekster av Hans Kristian Halvorsen-Monsrud. Tveters hovedtekst er tatt fra boken «Barneminner fra Lillestrømkanten omkring 1900 – Og noen avisartikler fra Romerike». Tveter har bygget opp sin fortelling rundt historiske fakta, men dramatiseringen av handlingen foretar han relativt fritt med tanke på detaljer. Hverken vindusglass eller kirkebøker fantes på 1400-tallet – men dette er dikteriske friheter som skaper dramatik og stemning i en meget godt skrevet historie.

I Rælingen ligger en ganske alminnelig bondegård som heter Bjørnholt. Den har fått navnet sitt etter et skogholt som ligger der. Fra denne garden er det fin utsikt over Øyeren og langt oppover de andre Romeriksbygdene. Nå er gardens saga gått i «glømmeboka». Men i middelalderen var den bygdas sentrum, for Bjørnholt var prestegård for de katolske prester. En av dem, Herr Peder på Bjørnholt, residerte her fra omkring 1440 til 1460.

På samme tid bodde det en mektig mann på søgarden Grini som vi får kalle Torbjørn. Han hadde eiendom i Uller, Nes, Tveiter og Øydeler i Øyeren som han lot leilendinger drive mot avgift, som han krevde inn med hard hand. Men han var ikke mildere stemt mot sitt eget folk. En av sønnene hette Alf, og han ble jaget ut fra sitt eget hjem. Han bosatte seg i Oslo og kalte seg Alf Thorbjørnsen Beed, antakeligvis etter den bygården han bodde i.

Herr Peder hadde ikke vært så lenge på Bjørnholt før han ble kjent med menigheten. De fleste fullgardsbønder hadde han hilst på ved kirken, og leilendinger og småbønder hadde ofte vært hos ham og bedt om utsettelse med betaling av skatter og tiende, men særlig holdt han seg til slike som ikke trengte til å skaffe ham bekymringer.

Så hendte det en belgmørk kveld utpå høsten, de fleste mennesker hadde alt gått til sengs, og Herr Peder var nettopp ferdig med å skrive inn de siste barnedåp og brudepar i de

Bjørnholt som prestegård

I biskop Eysteins jordebok, en fortegnelse over kirkens eiendommer i Oslo bispedømme, på slutten av 1300-tallet står gården oppført som den første av eiendommene til Rælingen prestebol.

Dette gir oss grunn til å feste lit til vitneprov fra begynnelsen av 1600-tallet om at Bjørnholt var prestegård i katolsk tid. Tradisjonen later til å bygge på muntlig tradisjon som fortsatt var levende på 1600-tallets slutt.

Den siste presten på Bjørnholt het Jon Neridson. I 1442 bor han på Bjørnholt. I 1450-årene var han flyttet til Fet, og vi må tro at Rælingen da var slått sammen med Fet på grunn av reduksjonen i folketallet etter Svartedauen og de etterfølgende pestbølger.

Fra slutten av 1500-tallet var inntektene av Bjørnholt utlagt til underhold for presteenene i Fet og Rælingen.

store kirkebøkene sine. Han satte seg på en krakk og ville til å dra av seg skoene, men han stoppet brått og lydde mot glaset. Det var noe som dundret der ute i mørket. Han stirret og stirret, men han reiste seg ikke. Nå lydde han igjen, anspent. Var det ikke hestetramp han hørte, hestetramp nedover veien, og skarpe smell hver gang hesteskoen slo mot stein og fjell der hesten gikk. Hvem kunne det være som vågde seg ut så seint på kvelden? Nå var hestetrampen like utafør. Et grovt mannsmaal snakket til hesten mens han bandt den i stokken. Nå kom han over trammen, gjennom porten og kjente seg lenge for rundt døra før han kunne finne klinka og komme seg inn i stua til presten. -Go' kveld, prest, sa han og sto med lua i handa.

- En go' kveld er det vel ikke, sa Herr Peder, han tendte på et ekstra talglys for å se bedre på mannen, men han kunne ikke dra kjensel på ham. Så fikk han spørre: - Hvor kommer du fra, og hva slags ærend kan du ha til presten nå natters tider?

- Jeg kommer fra Grini. Han Torbjørn sjøl har bedt meg å hente presten, for han har blitt rekti skral, han Torbjørn. Han står det nok itte over. Sjøl trudde han itte han skulle greie det natta over. Jeg måtte ri straks og ri fort, sa han.

- Jasså, Herr Peder ble stående å se ned i golvet, det er bud fra storbonden på Grini.

- Stor gard har han, men du må nøyte deg, prest, han kan ha mye å skrifte. Kanskje jeg må til byen etter'n Alf, sønnen hans au. Ja, jeg veit itte men...

Herr Peder banket hardt i veggen til kammerset der prestedrengene lå. Borte ved skrivebordet lå ei stor lærveske med skulderrem. Brød og vin hadde sin faste plass her, men nå la han også skrivesaker og pergamentpapir nedi, en kunne aldri vite.

En tettvokst, lyslugget gutt kom søvndrukken ut av kammerset og myste mot presten.

Fra tunet på Bjørnholt rundt 1903. Huset er nybygd og upanelt.

- Sal opp to hester, kommanderte presten. Vi skal utover til Grini en tur, men la det gå litt svint. Og gutten tente stalløkta og før ut døra.

- Ta itte med havre, ropte presten etter ham, - for det har Grinin nok ta! Sjøl sleit han med langstøvlene for å få beina nedi.

Det var mørkt ute, men de tre hestene kjente veien. De hadde gått den 100 ganger. Gutten fra Grini rei foran, så kom presten i sid kappe og sist rei prestedrengen i ei tjukk trøye. En lang kniv hang ned fra beltet, for det var han som fikk slåss med ulvene når de ville ha tak i presten. Tause dro prestefølget over dalen fra Fjerdingby til Holt, nedafor Smestad til Skoholt, fra Østegarden rett fram til Jahr og over dalen til Grini. På alle gardene hadde menneskene lagt seg til hvile, men på Grini lyste det svakt fra et lite vindu. Og presten steg av hesten og dro like mot gangporten med læskreppa hengende ned fra skulderen. De to guttene satte hestene inn på stallen og dro sjøl inn i drengestua på andre siden av tunet.

Hvor mye Torbjørn hadde å skrifte fikk ingen vite, men etter den katolske lære kunne en kjøpe seg fri for skjærsild og straff, hvor mye synd man enn hadde å svare for. Og i denne natt ble det betalt med hele garden Grini. Herr Peder skrev det ned på pergamentpapiret: Halve Grini til prestebol (underhold), og det halve til vedlikehold av kirken. Og brevet ble godt gjemt i i prestens arkiv.

Gavebrev fra Alf Torbjørnsen Beed

Det kan ikke ha vært hyggelig på Grini. Vi har et gavebrev bevart hvor Alf takker for den støtten han fikk da han ble kastet ut. Oversatt fra senmiddelaldersk norsk lyder det slik:

For alle dei som ser eller hører dette brevet kunngjer eg Alv Thorbjørnsen med tilnavn Beed, at eg har unnt, upplate og selt til heiderleg mann herr Hans Sass kanikk i Oslo desse engdelar i «Meginsøy» ved Ræling på Romerike, som so heiter «Krakan» og «Nijurgenspjeld», og 5 stenger i Inderøya der nær ved, for fortærd kost og for umak i hans hus og mykje anna godt som han var hjelpsom med når eg sa honom til, og eg var utdriven av mitt eige folk. Og til meir stadfesting at eg har unnt honom dette med god vilje og kjærleik, då fester eg dette bev med innseglet mitt til dei gamle brev som lyder på fyrrnemnde engedelar. Skrive i Oslo i Herrens år 1478.

Utpå våren kom det reisende en yngre mann fra Oslo som tok inn på prestegarden Bjørnholt. Han dro like inn til Herr Peder, sa han hette Alf Torbjørnsen Beed og var rette odelsmann til Søgarden Grini. Presten ville vegre seg, men til sist fikk Alf ham til å gå med på et makeskifte. I stedet for Grini skulle presten få et halvt pund i Næs og et halvt pund i Tveiter som Alf eide, men gavebrevet på Grini ble likevel liggende på Bjørnholt.

I ødetida etter Svartedauen ble Rælingen slått sammen med Fet sognekall og prestebolgodset Bjørnholt ble kjørt til Fet. Og som det bruker å gå ved flytting, var det mange ting som ble somlet bort og lagt på de mest underlige steder. Pergamentbrevene var helt forsvunnet, og så ble de etter hvert glemt.

Over 100 år etter, i 1568, var det en prest i Fet med Rælingen til anneks, som de kalte Herr Rasmus. Han hadde en tjenestegutt som hette Anders Skullerud, og det var en fæl kar til å rote rundt på kirkeloft og i alle gjemmesteder. Første pinsedag i 1568 sto Herr Rasmus på prekestolen i Fet kirke, imens lå Anders på det gamle kirkeloftet og rotet. Og prekenen var ikke før til ende før Anders kom stikkende inn til presten med et pergamentpapir i handa. Han hadde funnet det under noen gamle tepper på loftet, sa han. Nå satte Herr Rasmus store øyer, for han leste at hele Grini var gitt som gave. Halve Grini til prestelønn, og den andre halve til vedlikehold av kirken. Og nå dro det ikke så lenge ut før presten måtte til Rælingen og så på garden sin, som han før ikke hadde hatt noen anelse om.

Slekten til Alf Torbjørnsen mente de satt trygt og fast på Grini, men Herr Rasmus viste dem gavebrevet, og da hjalp hverken sprell eller skrik. De fikk nøyes med å bli leilendinger de som

Bjørnholt på slutten av 1500-tallet

Etter at presten flyttet til Fet, ble Bjørnholt liggende øde under Fet prestegård. Folkeøkningen førte til at gården ble ryddet på ny. Vi hører om dette i en rettsak i 1682. Ole Fjerdingby på 68 år vitner om hvordan «Hans formann Ole Fjerdingby har sett Erik på Bjørnholt første gang på en liten kolle som han oppryddede Bjørnholt av. Dette har Ole Fjerdingby den yngre hørt av sin hustrus bestemor, Siri Teien, 81 år. Hennes bestefar, Erik Bjørnholt, døde like etter Kalmarkrigen» (1611-1613).

andre folk, mente presten. Men grinifolkene var av gammel bondeætt og flyttet over til andre gardar.

Siden bygslet presten bort til Mikkel Skomaker, men han greide ikke å betale avgift, langt mindre holde husa vedlike. Så tok presten over garden sjøl og pløyet og høyet med sine egne folk, men så døde presten i 1603.

Og nå møtte andre ætlinger av Alf Torbjørnsen opp for å kreve sin odel. Det var Ole Tveit, Halvor Trolsnes, Hans Fjeldstad, alle fra Gjerdrum, og dessuten Haftor Åmodt fra Rælingen. Men gavebrevet som Herr Peder på Bjørnholt hadde skrevet hin mørke natt på Grini for 160 år siden, var ikke til å komme forbi. Grini måtte forbli prestebolsgods i lange tider oppover, til minne om den katolske tid i Norge.

Søndre Grini ble delt i 1690. Det nye tunet fikk navnet Oppistua og ble anlagt vest for det gamle tunet. Dagens Søgarn Grini ligger til høyre utenfor bildekanten, mens vi ser Oppistua i forkant av bildet. Det opprinnelige tunet på Søndre Grini antas å ha ligget i nærheten av dagens Søgarn. Oppistua og Søgarn ble bondeselveie først i 1830-40 årene. Jorda på Søgarn ble i 1948 frasolgt til Øvergarden Grini. Skogen og hamnehagen hører fortsatt til garden, her hvor utgangspunktet for middelaldergarden Søndre Grini en gang var.